

Оссолінські колекції.

CD – диск виконано в рамках угоди укладеної з квітня 2004 р. між Львівською науковою бібліотекою НАН України у Львові і Національним Закладом ім. Оссолінських у Вроцлаві.

Lwowska Naukowa Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy. Oddział Rękopisów.

Zespół (fond) 4.

Zbiór rękopisów Biblioteki Baworowskich

Dział (opys) 1

1382. Giżycki Franciszek Ksawery, Wykaz zbiorowy prawodawstwa politycznego i kształtu rządu w Polsce (poł. XIX w.).

STRONY NIEZAPISANE NIE ZOSTAŁY ZDIGITALIZOWANE

ЛЬВІВСЬКА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
ІМ. В. СТЕФАНИКА НАН УКРАЇНИ
ВІДДІЛ БУКОПИСІВ

Фонд	4 (Бав.)
Опис	1382
Справа	1
Полк:	

11. h. 124. 17

Czwarty dodatek do dziej: Polkich
krotko porzedkiem lat staronych
p. Albertrandego
zawiesna

Wykaz zbiorowy prawodawstwa pol.
Lycarsiego i krotka rada w
polodze p. Str. & Giryckiego

p. H. Jabtoniskij

IV

Z księgozbiorn
Stanisława Spittala
Dział. _____ No. _____

VI. B. 3

X.
A=Spittal. K. K. 3357/30
L. 2. -

N° 1382

VI. B. 3.

Wykaz zbiorowy.

Z księgozbioru
Stanisława Spittala

Prawodawstwa politycznego i kształtu państwa w Polsce.

Państwo polskie z razu samowładnie rządzone przez książąt i królów dziedzicznych, otrzymało na panowania Ludwika Węgierskiego u rządzenie wewnętrzne, zbliżające się do kształtu monarchii konstytucyjnej. Zasady te rozwinęły się obszerniej pod Jagiellonami, a w skutek wygarnięcia ich rodu i wymiartej w kraj Elekcji Henryka Walezego, nastąpiło zupełne przekształcenie się monarchii w Rzeczpospolitą arystokratyczną, której nazwę przyjęła też Polska czasu późniejszego, lubo się jako państwo samoistne uważana, zatrzymała nazwę królestwa, a przeto zachodził taki stosunek, iż w państwie tytulującym się monarchią, istniała Rzeczpospolita; albo raczej Rzeczpospolita, były stany sejmujące, kraj był królestwem. Król miał tytuł Majestas, a Rzeczpospolita brata tytuł najjaśniejszej (Se. remissime) dawniej zaś przezacnej (Inclita). -

Takie przejście ze stanu samowładztwa do republikanizmu monarchicznego, odbyło się bez żadnych walk i niepokojów. Bywało albowiem z czasem i zwolna, powagi Stanowi Szlacheckiemu, a w miarę iż ta warstawa, ubywało jej królom. Odmiany te następowały przedewszystkiem przy ich wyborze, gdy stan szlachecki podawał im do wyboru warunki pod któremi wynosił ich na tron.

Rzeczywista epoka przejścia się monarchii polskiej w Rzeczpospolitą, przypada więc w czasie tem, gdy tron stał się obieralnym, a główną zasadą prawa politycznego narodu polskiego były Pacta Conventa inaczej umowy, następujące między królem obieralnym a narodem obierającym. W rozwinięciu tych umów na Sejmach, uchwalane bywały ustawy wielorakiego rodzaju, z czego nakoniec utworzyło się prawodawstwo oparte na tej głównej zasadzie, że w Polsce król wspólnie rządzi ze Stanem Szlacheckim.

W Litwie tron był dziedzicznym a Monarcha samowładnym do czasu unii z Polską, od której Litwa przyjęła z nader małemi odmiaranami ustawy któremi rządziła się Polska.

Ustawy te nie składały wosakże jednego Statutu organicznego, z któregoby ogół ich mógł być dorazem rozpoznany, lecz były rozrzucone i pomieszane z uchwałami rozmaitej treści. Dopiero za panowania Stanisława Augusta między rokiem 1764 - a 1791 szym wyjaśniła się zachodząca w nich różnica, a w tedy rozwinął się przy rozstrąsaniu praw istniejących, w celu potożenia zasad do ustawy konstytucyjnej, duch ustawyodawstwa właściwego Polaczce, a charakterem okazała się potrzeba reformy w kształcie rządu, która zbliżyła przeistoczenie praw dawnych na Sejmie czteroletnim. - W tej to więc epoce od roku 1764^{sz} do roku 1791^{sz} skutkiem należy obchodzić się z prawami politycznym królestwa rządzona się Polska, od czasu ogłoszenia Statutu Wislickiego za panowania Maksimiliana wielkiego, do czasu gdy uchwalona została Ustawa rządowa z dnia 3 Maja 1791^{sz} przeistaczająca z gruntu dawne prawodawstwo. -

Prawa Kardynalne.

Zbiór ustaw głównych państwa polskiego składał się z 24^{ch} praw zasadnych, uważanych za podługę swobód narodowych, a z 14^{ch} Kardynalnemi zwanych.

Wszystkie niemal niwsty na sobie cechę przejścia ze stanu monarchii jednowładnej, do monarchii konstytucyjnej, gdyż dążyły więcej do zabezpieczenia prerogatyw szlachty niżeli do doskonałej organizacji rządu, i w niektórych tylko szczegółach zbliżyły się do prawideł które są, zasadą prawa politycznego, w państwach konstytucyjnych.

Główniejsze pomiędzy niemi dają się przedstawić w porządku następującym.

- 1° Wiara Katolicko-rzymska była wyznaniem panującym.
- 2° Odstąpienie od tej wiary uważane było za występek główny.
- 3° Wiare tę wyznawać miał nieodkownie Król.
- 4° Tolerancja w przedmiocie religii nie rozciągała się do wyznania lecz do osoby wyznawców, którym zaczęto być pokoj i równości praw z niektórymi prerogatywami wyjąwszy z innemi krajem mieszkającymi.
- 5° Król był obieralnym, a dziedzictwo Tronu zabronione, do czego w roku 1775. dodano warunek, że tylko Polak rodowity obrany być może Królem, z wyłączeniem synów i wnuków jego od kotony.
- 6° Podawanie woszełkich godności i urzędów duchownych i świeckich, cywilnych i wojskowych należało do króla, Nadania takie cofniętemi być wosakże nie mogły inaczej, jak za pośrednictwem sądu.

7me Niedotrzymanie ze strony króla umów zawartych z narodem, uwalniało naród od zaprzysiężonego posłuszeństwa.

8me Liberum veto na Sejmach, stawiło królowi postowi ziem, szlacheckim, i wstrzymywało dalsze obrady w przedmiotach status, nie rozciągano się zaś od roku 1764 do przedmiotów administracyjnych zwanych ekonomicznymi. Czas trwania sejmów zwykłych, których królowi zwolane być miały w dwa lata, był do dogodni sześciu ograniczony.

9te Dodana była w roku 1775. królowi rada nieustająca z obszernymi atrybucjami, które powagę królewską znacznie ograniczyły, przedtem miewał król radę z Senatem wybraną, i powoływał mierząc całą Senat do narady.

10te Osoby stanu szlacheckiego rozstrawaty w zupełnej między sobą równości, której żadne byłoby ani godności materialne nie mogły.

11te Stan szlachecki był w zupełnym posiadaniu prawa do piastowania wszelkich godności i sprawowania wszystkich urzędów. Szlachta katolicka usunęci byli jednakże od wyższych godności.

12te Bezpieczeństwo osób stanu szlacheckiego obwarowane było prawem, zabraniającem imanie szlachcica polki w przyzwoitym czasie i z należących dowodów nie będzie przekonanym o występku. Należało wszakże wyłączenie od tego przepisu, co do ludzi znalezionych na okrytej szkodli, lub złej sławy, to jest takich, którzy kradkami byli po trzykroć na rejestrze szkodliwych.

13te Prawo dziedzicznego posiadania dóbr ziemskich wraz z ludźmi non sui juris na nich osiadłymi, a uważanych jako gleba adscripti, było wyjątkowym przywilejem szlachty.

14te Kolonizacja (Emphyteusis) gruntów pustych, w dobrach królewskich duchownych i szlacheckich, dozwolona była ludziom wolnym, a nawet cudzoziemcom, którzy przez nią, nabywali unarodowienie, po trzy letniej w kraju osiadłości. Prawo przynależności było wyjątkowym przywilejem dziedzicznych właścicieli ziem.

15te Prawo kaduku co do dóbr przez narodowców posiadanych, skutkowało dopiero po 50^{ciu} latach, i tylko względem powinowatych w ósmym stopniu.

Prawa te koordynalne, nie mogły być naruszone ani przez sejmy, ani przez Konfederacje w czasie bezkrólewia kawiażane.

Obok tych było 13^{cie} przedmiotów status, podlegających odmianie za jednomyślną zgodą, a temi były;

- 1° Rozciąganiu skutków wymykających z serwanja sejmów;
- 2° Pomnożeniu wójka;

1

- 3.° Kawieranie traktatów;
- 4.° wypowiedzenie wojny;
- 5.° Nadawanie indygenatu i szlachectwa;
- 6.° Przekazanie mennicy;
- 7.° Pomnożenie urzędników i ich władzy;
- 8.° Porządek sejmów i sejmików;
- 9.° Wykonanie wyroków sądowych;
- 10.° Powiększenie władzy Senatu;
- 11.° Nabywanie dóbr ziemskich przez króla;
- 12.° Zwrotanie pospolitego ruszenia;
- 13.° Zmodyfikowanie wykonania wyroków sądowych.

Przedmioty te należące z istoty swej do zakresu działania władzy wykonawczej, miesiły się, w Polrze w obrębie spraw sejmowych czyli inaczey ulegaty władzy prawodawczej, w skutek tej zasady, że władza wykonawcza toczyła się, z prawodawczą, tudzież się wykonywała wszelka należała przedewszystkim do sądów, tak dalece, że władze administracyjne tylko w formie sądowej działy, i rozporządzenia swe przez sądy grodzkie wykonywały.

Prawa i przywileje Korony.

Król polski lubo obieralny wzywał w kraju całej powagi królów dziedziennych, nie wolno mu było w zakresie progi, nowai następcę na Tron ani wskazać się, Korony, a we dług Konfedykacyi 1445. roku żaden cudzoziemiec nie mógł być królem obrany.

Prawo elekcji stawiło Senatowi i całym stanowi rycerskiemu, tudzież przez deputowanych kilku miastom.

Miejscem Elekcji było pole między Warszawą, a wsią Wola. Sposób obierania królów nie był opisany prawem, lecz utrzymywano się, z wyjątkiem, z zastosowaniem się, do formy wziętej przy wyborze Henryka Walezego.

Król obierany bywał na Sejmie elekcyjnym, do którego obrad w przedmiotach wyboru nie dobywa,cych, szlachta zebrana na Elekcya, nie miała wpływu. W dniu do głosowania przez zakonnym, Sejm ten słuchał naprzód Postoi nalecających kandydatów do Tronu, poczem Senat i Juba Poselska rozchodzily się dla zajęcia miejsca między szlachtą, porządkiem wojewodztw w polu stojącą, gdzie wojewodowie zbierali głasy, na obwołanych kandydatów, poczem Prymas objędzat woję, miedziwa kapitulując polnykróci na którego z nich przypadała zgoda, a jeżeli przeważnej opozycji nie było, oznajmiał o wyborze, który marzatek wielki Koronny u trzech bram okopów placu elekcyjnego ogłaszał.

Obrany tym sposobem Król podjiżywał przez swych

pełnomocników podane mu do przyjęcia Pacta conventa, pozwolenie
rezydować na koronacji do Krakowa; pokład zaś koronowa-
nym nie był, nie wzywał prerogatyw do godności królewskiej
przywiązany.

Prawo koronowania króla stuxyło Prymarowi, a w jego nie-
bytności Biskupowi kujawskiemu. Przy koronacji zaprzysię-
gat król Pacta conventa i utrzymywanie swobod narodu, a
nawzajem odbierał od niego przysięgę wierności.

Głową narodu i przedniejszym z brzech Rzeczypospolitej
Stanów, był król. W pierwszym znaczeniu miał pewne wyją-
czne prerogatywy, w drugim podzielał władzę ustawodawczą z
Senatem i ze Szlachtą, reprezentowaną w Sejmie przez posłów.

Do prerogatyw Jego samowładnych należało naprzód zwotywanie
Sejmów i nakazywanie sejmików. Sejm prawnie mógł się nie ina-
czej mógł obradować jak w obecności króla. Powtórne ogłaszanie
wszelkich praw i Uniwersałów, które wszystkie jako te przywi-
leże i inne akta publiczne pod imieniem królewskim wycho-
dziły. Pożecie przyjmowanie i wysyłanie poselstw posłown-
nych. Pozwarte zwotywanie pułkownika ruszenia. Pożate
najwyższa władza nad wojskiem ile król przytomny
był wyprawie. Pożate nadawanie tytułów honorowych cu-
dzoziemcom. Pożate najniższa opieka nad szkołami
i prawo przywilejowania korporacyj uczonych i przemysł-
nych. Pożate wydawanie gwałtów czyli listów ochraniających,
osobom obwinionym o występki. Pożate rozdawnictwo
osobom krajowych. Pożate rozdawnictwo wszelkich godności
i urzędów duchownych i świeckich, cywilnych i wojskowych,
sędziów starostw i innych królewskich. Pożate prawo
polecania do Kardynałstwa nawet cudzoziemcom. (*)
Podwójne prawo bicia monety, która zawieszona pod go-
stem królewskim wychodziła. - Ograniczone wszelkie
koształy konfliktujące roku 1775. i niektosemi dawniejszemu
prerogatywy te korony, mianowicie co do zwotywania
Sejmów i wyprawiania poselstw, w czem doktrynata ser-
rada nieustająca; co do zwierzchności w rzeczach wy-
chowania publicznego, gdyż tu wplywata Komisya
edukacyjna; co do wydania gwałtów królewskich moze do mie-
sicy swięciu ograniczona kosztata; co do rozdawnictwa

(*) Z polecenia króla Stanisława Augusta, mianowani byli Kardyna-
łami, Etienne de Rohan Biskup Bawarski, i margrabia Antoni
minister polski przy dworze rzymskim.

Królewskozym które na własność skarbu narodowego przeszły.
Co do monety której stopę, obwarowało prawo.

Etat cywilny dworu Królewskiego, zależał od samego tylko
Króla, a tem wszakże warunkiem, że urzędnicy nadworni być
mieli z krajowców wybierani. Etat nadworny wojakowy, składa
się z szeregów pułków Gwardyi, i z milicji nadwornej,
których dowództwo zawsze Polakowi powierzone być miało.

Królowie polscy, póki byli jedynymi i jedynymi monarchami a
nawet do panowania Zygmunta 3^{go}, nie mieli dochodów
oddzielonych od ogólnego skarbu państwa. Dopiero w roku
1590. wyznaczali im Król ku potrzebie znaczne dobra na
rodowe, które odładowano Królewskimi słotami, łudziemi
dochód z łup solnych Krakowskich i ruskich, z gór Ol,
ruskich, z sta pobieranego w Koronie, w Rusi, w Gdańsku
w Elblągu, i w Rydze, dochód z powiaty i z mennicy. Gdy
zad' w skutek rozbioru Kraju w roku 1772 część znaczna
tych dóbr, i wszystkie Łupy solne pod obce przeszły pań-
stwo, a dochód z kopalni przez ich zaniedbanie, z cel-
nicami przez urządzenie skarbowe, znacznie był zmniejszony,
ustanowiono obok dochodu z pozostałych w granicach Kra-
ju dóbr słotowych, łudziemi poboru łudziemi grosza z opłaty
celnej, liwa cywilnej Królewskiej, na celny milion zł.
tych umiarkowaną, którą skarbu krajowy opalał. Nie
miało wszakże zmniejszał był dochód Królewski, gdy Henryk
Walezy miał go obciążonego dwadzieścia kilka milionów, a Jan
miłostaw August należało sześć milionów pobierał.

Obok tych prerogatyw Korony, mieściły się trudne do wypeł-
nienia obowiązki. Królowi albowiem poruczone było utrzy-
manie w całości praw i swobód narodowych, spokojności i
bezpieczeństwa Dygnientów, kierowanie Sejmem, mierze
burliwemi, wzrostem się z dworami podziemnymi, dożn-
waniem aby magistratury w pełni powinnosci nie
wolały, lub niedojmowały się nadwycia władzy, a na-
konieczności przestrzeganie catości Kraju. Piękne więc zadanie, lewo
trudne było do spełnienia powstanie polskiego Króla,
o którym orzekły były pakta, iż dany jest w pomoc wie-
sionym (Rex datus est in subsidium opressis).

Królowa polska winna była swą godności me'owi, albo
wsem pomimo przykładu że panowały w Polsce dwie
Królowe, Jadwiga i Anna, prawa najdawniejsze a w
szczególności konfliktująca w roku 1669. zastęgały, że

9
królowe do rządu wptywać nie powinny. Królowa miała
wzrok swych urzędników nadwornych i Fandera, do
chodu zaś żadnego ze skarbu krajowego, ani nawet wolno
jej było posiadać dobra ziemskie. Na to miała odbrata
dwa tysiące czerwonych złotych podarunku sżubrego
(donum nuptiale) od narodu, a na przypadek wdowie
nia miała zapisana, oprawy, od Rzeczypospolitej na
Starostwach. Oprawa ta wynosiła dziesięć tysięcy czer-
wonych złotych.

Pokonstwo królewskie miało tytuł najjaśniejszych, i wzy-
wano herbów krajowych, obok herbu rodzinnego; miało
też opatrzenie w dobrach narodowych. Ostatni królewicze
polscy sżuzęta Sascy Dawery i Fard, pobierali w miejscu
takowego 24. tysiące czerwonych złotych oprawy.

Synowie królewscy także tylko dobra w kraju posiadać
mogli które po ojcu odziedziczyli. Nie wptywali do za-
dnych spraw krajowych, i w tedy tylko zasiadać mogli
w Senacie jeżeli przysięgę wierności Rzeczypospolitej wy-
konawszy, godności jaką publiczną piastowali.

Co się tyce dalszych krentnych królewskich, ci zostawali w
szpetnej i innych obywatelami równości.

Senat.

Senat polski był drugim z trzech Rzeczypospolitej stanów, ca-
=to władności krajowa, składających; był oraz radą najwyższą
narodu i króla, a z powołania swego miał szu-
wać nad całością kraju i nad utrzymaniem praw i swo-
bód narodowych.

Senat który z razu z Pratałów i z Baroniów państwa,
nie był korporacją, ale tylko radą, rozmawiał z osob
w kraju sznakom trzech zebrana, która, król według
potrzeby szwotywał; w roku 1505. istniał on już jako
rada szwata, nierozwiązalna, i tego to roku szano
prawo, że bez dotolenia szę senatorów i postów ziemskich
król nie szanować nie będzie; odłaj więc Senat szat się
stanem w kraju, i podzielał z królem i ze szlachłą wła-
dzą ustawodawczą, a w wielu przypadkach rada szanatu
szafęwała czynności nieobecnych lub niedosiętych szę,
mów.

W myśl konfuzacji roku 1775. było powinnością senatorów

karządzą w wyborach w radzie nieustającej i w Komisjach
królewskich, tudzież w sądach sejmowych. Przewodnicząc
na sejmikach, a na sejmie w imieniu swym głosować -

Senatorów mianował Król, jedynie tylko ze Szlachty polskiej,
wyszanowania katolickiego i w województwie swoim osiadłej.

Kumulacja godności Senatorskiej z ministeryalną nie po-
winną była rzeczywiście mieć miejsca. Wydarzyło się
wszakże często, że od kasady tej odbiegano, a później je-
go czas w ministrowie wchodzili z urzędu do ciała Senatu.
Senat polski składał się z Biskupów, z Wojewodów, z Ministrów
i z Kasztelanów.

Po pierwszym kraju rozbiore, karządowało w Senacie duchownym
osób 13, jako to: arcybiskup Gnieźnieński i 12^{tych} Biskupów.
W Senacie świeckim z godnością wojewódzką, osób 38.
Między którymi 3^{tych} Kasztelanów i jeden Starosta. Z urzędem
ministeryalnym 16^{tych} Ministrów obojga narodów. Z godno-
ścią Kasztelanów, osób 56, między którymi zachowana
jest różnica Kasztelanów większych i mniejszych,
jakićś istniała. W Senacie Prymas, arcybiskup Gnieźnieński,
pierwsze miejsce po królu karządował, i najpierwszy głosował;
po Prymarie szedł Biskup Krakowski i pierwsze miejsce po
kwej stronie Tronu królewskiego w Senacie szymał. Obok
Prymasa siedział Biskup kujawski na nim Biskup
wileński lub Poznański przez alternację. Ostatnim w rze-
dzie Biskupów był Smoleński.

Kasztelan Krakowski przodkował wszystkim Senatorom
świeckim, i miał przyznany tytuł Jasnie Wielmożnego, gdy
innych Senatorów w piśmiech sejmowych tylko Wielmożne-
mi mianowano.

Było trzech Senatorów obieralnych, których Królowi do po-
zwierzenia w godności tej Województwa przedstawiali,
jako to Wojewoda Połocki, Wilejski i Starosta Kamieński.
Wojewodowie kijowski Ruski, Mazowiecki, Rawski i
Czerwiechowski tudzież Starosta Kamieński brali tytuł Je-
neralnych, z przykazywaniem ich urzędowanie ich rozciągało
się do wszystkich ziem tych Województw.

W Litwie Starostwa grodowe potężone były z godnością,
Wojewódzką, w koronie jedynie tylko Kasztelan i
Wojewoda Krakowski mieli prawo szymać grody
w tych województwach których byli Senatorami.

Kasztelanowi Krakowskiemu, i wojewodom Krakowskiemu, Poznańskiemu, Wileńskiemu, Łódzkiemu, Lubelskiemu i Trockiemu powierzone były klucze do skarbca Koronnego Krakowskiego.

We względzie głosu w Senacie wojewodom równi, uważani byli Kasztelanowie we względzie obowiązków na sejmikach i przy pospolitem ruszeniu, za namiestników Województwiskich.

Ministrowie Rzeczypospolitej.

Tych nazywano dawniej urzędnikami senatorskiego rzędu, a wtedy mieli miejsce w Senacie po Kasztelanach. Od roku 1768. zajęli w nim krzesła zaraz po Wojewodach, Urzędowanie ich było dożywotnie i porożstało nim jak się zdaje dla tego tylko, że już od panowania Jana 3^{go} wiele na pierwiastkowej prowadze utraciło. Wsekrejwieniem rzeczy znaczenia, byli to Senatorowie zawiadujący rozmaitemi oddziałami służby publicznej, po dwóch równej sobie dostojności w hierarchii ministerialnej, jeden dla Korony drugi dla Litwy. - Stąd wzięło się na ministrów królewskich jak w krajach konfliktu, cyfrych, lecz na ministrów Rzeczypospolitej uważani byli, i tak ich też mianowano. Własciwych radców Korony, odpowiedzialnych, w Polsce nie było. -

W porządku ministrów pierwsze mieli miejsce Marszałkowie wielcy, których dostojnością znakom była lastka, a głównym powołaniem przestreganie bezpieczeństwa osoby królewskiej jako też i powszechnej spokoyności, w Nolicy, i o milę do kota; po czem leż sprawowali Purydykcyę sejmową, bez apellacyi, i karidy u osobna miał pod rozkazem swym chorągiew piechoty, kudyżier dodana, u wojška chorągiew jazdy. Oni przyjmowali postów zagranicznych i wprowadzali ich do Króla, ustanawiali porządek dworskich obrzędów, pełnowali utrzymywania spokoyności na Sejmach, zwłaszcz na elekcyjnych, obwoływali nowo obranego Króla i nieśli przed nim lastkę gdy okazywał się już bliżem. W miejscu rezydancyi Królewskiej ustanowili cerekijwności, mieli w doxorze wagi i miary, i bawności na przybywające do niej osoby. Wewnętrnie dworem Królewskim zarządzanie należało do marszałków nadwornych, którym w roku 1766. godności ministrów nadana została.

Urząd hetmaniski u razu rozdawany do czasu i u

f

miarę potrzeby, potężony wzrost & godnością Sena,
Loroka i Ministrowa w roku 1765. Samo nazwanie wy-
jawia jego przeznaczenie, którem było najwyższe dowództwo
wojska. W roku 1539. ustanowiono helmariów polnych
w celu pilnowania granic od nieprzyjaciela. Kbylecnie
rozszerzona władzę helmariów, ograniczono prawo z roku
1764 a skuteczniej jeszcze przydanie im do rady Komisji
wojskowej. Helmarii mieli swe pułki szwane wielkiej
i polnej butawy.

Kancelarze w porządku ministrów urzędnicy najdawniejsi,
obierani byli z razu w stanie duchownym, w roku 1607.
Stanęło prawo nakazujące aby jeden z kancelarów był
świecki. Z czasem dodano im w pomocy podkancelarzy;
jedni i drudzy pieczętowali pieczęcią mniejszą i
większą Koronną lub Lilewską, wszystkie akta pu-
blikane z podpisem Królewskim wychodzące, mówili
imieniem Króla do Stanów na Sejmie, i aż do roku
1773. gdy ustanowiony został wydział interesów
zagranicznych, sносили się z postami dworów obcych.
Prezydowali też w sądach szwanych Apseporckiem, mie-
li sekretarzy pieczęci, i pod ich strażą, kosztowna me-
bryka Koronna, w której składano akta Sejmowe, Trakt-
aty i najważniejsze pisma rządowe.

Podskarbiowie wielce szanowali z razu sami docho-
dami i wydatkami Krajowemi, w roku 1764 dodano im
w pomocy Komisję skarbu, w której prezydowali.
Podskarbiowie nadworni (Vice-Thesaurarii) przysłu-
żeni do godności ministrów w roku 1775. także powo-
łani między Koronnymi, w szczególności kas kawiarywali
dobrami i dochodami, tak szwanego stolu Królewskiego.

Stan rycerski.

Pod tem nazwaniem rozumiano wszystkie szlachty,
która nie jest w Senacie umieszczona. Byli szlachta
wszystcy wojca szlachcica urodzeni; gdyż szlachectwo
małki do niektórych tylko odnosiło się przypadków;
jako też z cudo ziemskiej szlachty i co Indygenat,
a z rodaków nie szlachty, i co nobilitacyę pozyska-
li. Byli między sobą we wszystkich równi, im tylko
przystąpić prawo do piastowania wszelkich

godności i urzędów w Rzeczpospolitej, jako też do posiadania
 dóbr ziemskich, sędziów głoś wolny na Sejmikach i Sejmach,
 i prawo obierania Królów, a od roku 1495. wyłączone prawo
 do korony z pominięciem cudzoziemców. Stanowił zaś w Rzecz-
 pospolitej stan braci katawładności Krajowej, którego atrybuty
 sprawowali na sejmach przez wybranych z pomiędzy siebie
 delegatów, zwanych postami ziemskimi.

Prawa kardynalne Rzeczpospolitej nabyła przyswoje
 i swobody tego stanu. Z innej strony ograniczony był
 w wszelkim przedsięwzięciu przemysłowym, zwłaszcza
 tym się do kupiectwa, i wyłączonej od dobrodziejstw wta-
 ściwych miast exanona, co wszakże Konstytucją roku
 1775. zmienione nastąpiło.

Wolność stanu szlacheckiego należała do bliźni na lew,
 iż sam sobie króla obierał; innych ciężarów nie pono-
 sił i podatków nie płacił, tylko takie które sam uchwa-
 lił; takim tylko prawem ulegał które sam postanowił,
 i tylko w sądzie z równych sobie osób stożonym od-
 powiadał.

Urzędy wtasujące Stanowi
 Rycerskiemu.

Na wzorem Senatu królestwa w monarchiach Rzeczpospolitej
 miał swoich urzędników, miał także Stan rycerski
 z tego jego wybieranych, i przez króla mianowanych.

Ci zaś mieli byłut urzędników wielkich i nadwornych
 koronnych i Litewskich, lub też ziemskich, i powoty-
 wani byli to z duchownego to ze świeckiego stanu.

Urzędnikami wielkimi byli:

- Sekretarze duchowni i świeccy;
- Referendarze duchowni i świeccy;
- Podkomorzowie koronni i Litewscy;
- Pisarze wielcy których było osmiu, między temi dwóch
 duchownych;

- Chorążowie
- Miecznikowie
- Korinnosowie
- Kuchmistrowie
- Słotnikowie
- Podskarbowie
- Chrasznowie
- Podstolowie
- Cześnikowie i
- Łowczowie

} Koronni i Litewscy.

Strasznikowie Koronni i Litewscy,

Obozni Koronni i Litewscy,

Generatowie Artylleryi,

Generatowie Inspekcyi,

Insygnatorowie,

Chorążkowie

Podkomorzowie Nadworni
i Dowozowie

Pisarze,

Strasznikowie } polni.

i Obozni

Kucosoz Koronny.

Regenci Kancellaryjów większej i mniejszej.

Do tych przybył w roku 1795. jako pierwszy wielki Urzędnik, marszałek rady nieustającej.

Między temi urzędnikami byli także, których adybcy odnosiły się tylko do obrzędów zachowanych przy koronacji królów, inni zaś mieli wpływ do spraw krajowych, a temi byli:

Sekretarze wielcy, którzy na sejmach umowy królewskie i inne publiczne pióra Stanów czytali, a w sądach asesorskich cum voto decisivo zasiadali.

Referendarze wielcy, którzy w sądach sejmowych po Sejmatorach i ministrach głosowali, w asesorskich z głosem stanowczym zasiadali, w referendarskich prezydowali.

Byli oni dawniej referentami w interesach handlowych.

Podkomorzowie wielcy, którzy byli szefami gabinetu i kierownikami dworu królewskiego. Do ich urzędu należało dawniej rozpraszanie kolidyżów w rzeczach grańskich w państwach osiemnastych.

Pisarze wielcy którzy zasiadali w sądach asesorskich, i bywali zwykłe sekretarzami rady nieustającej.

Pisarze polni, którzy byli kontrolorami etatu wojskowego. Po ustanowieniu zaś komisji wojskowej zasiadali w sądach tego wydziału.

Strasznicy i obozni Koronni i Litewscy, dawniej miernymi przez Helmanów, a od roku 1776. przez Królów byli tymże Helmanom ku pomocy w przedmiatach dotyczących materjału wojskowego.

Generatowie Artylleryi mieli w swem dozorze ubrojenie ludzwarne, prochownie i wszystkie wojenne sprzęty. Potrzeby Artylleryi litewskiej opatrywane były w

dochodu pewnych dóbr polemu prokuratorów, a tego
generał Artylleryi składał rachunek.

Do urzędów generałów Inspektorów należało przeglądać i
pisać wyjątki.

Urząd Inspektorów Koronnych odpowiadał komisyon
Prokuratora rządowego w przedmiotach skarbowych, a ta
właśnie obowiązuje władcy, iż dochodzić mieli także
kryminalnych obywateli, gdy ci w obronie swych
praw do nich nie stawali.

Kustosz Koronny, dawno stał duchownego miał dozor
nad skarbem Koronnym Krakowskim, zasiadał też w są
dach apelacyjnych i referendarskich.

Na podobieństwo tych urzędów wielkich Koronnych, istniały
w Województwach niektóre urzędy jednakowego bytu,
namia, które ziemskimi nazywane. Między temi
rozniły się, różnym wpływem do spraw obywatelskich
te, z którymi toczyło się, sprawowanie sądownictwa, inne
były okazywały oznaczeniami bez działalności, stanowiąc
cenną rolę pewną hierarchię, w której porządku
przychodziło się do godności Senatorskiej; nabywając
też niejaki szacunek, gdy król zwiedzał województwa,
nie mając przy sobie urzędników nadwornych; albo
nie w takim razie ziemscy także powali ich miej
sce.

Urzędnikami a aludybucy, sądowa, byli w koronie Podko,
morsowie, sędziowie, Podwózkowie, i Piłsarze ziemscy, któ
rych król nominował z pomiędzy kandydatów obra
nych na sejmikach, tudzież Starostowie sądowi; w
Litwie grodzkich Cywilnych.

Podkomorsowie i Cywilni rozstrządzali sprawy gra
niczne, przy pomocy ziemskich przysięgłych, zwa
nych komornikami.

Sędziowie z podwózkami i pisarzami, składali sądy
ziemskie czyli szlacheckie w sprawach cywilnych.

Starostowie grodowi sądzili w rzeczach kryminalnych,
i porządkowych, a niekiedy w cywilnych. Wyroczali się
zazwyczaj w sprawowaniu tych obowiązków mia
nowanemi przez siebie Podstarostami, sędziami i pisa
rzami grodzkimi.

Urząd Starostowski bywał poszukiwany, z powodu że
towarzyszyło mu posiadanie królewskich sta
rosztwami zwanych. -

Gdy nas w roku 1775, postanowiono że starostwa puszcza, nie będą więcej ofiarujacemu w dzierżawę, urząd starosty, ski do samych tylko obowiązków ograniczony a prosta, wionny dochodu, stał się obieralnym, przy utrzymaniu wszelkie potężonych z nim prerogatyw.

W Litwie Wojewodowie byli Starostami grodzowemi z urzędem; a tu i w koronie mieli pewną jurysdykcyę w rzeczach porządkowych i nad ludem żydowskim, która sprawowała przez podwojewodzych.

Urzędnikami do wykonywania wyroków sądowych byli Burgrabiowie Grodzcy i subdelegaci wojewodscy. Litwa różniła się pod względem urzędów ziemskich od Korony w tem, że podzielona na Powiaty miała w każdym marszałka, który przesyłował na Sejmikach i prowadził pospolite ruszenie. Miata też w miejscu Starostów do straży zamków Grodzkich, a nadto Budowniczych, miodowniczych i lesniczych ziemskich. Jedni z nich w Koronie urząd Wojewodczy który to urządnik w czasie oddalenia się szlachty na pospolite ruszenie - przekraczając miał porządku i bezpieczeństwa w Wojewodztwach i Ziemiach.

Jedyni Starostami puszcza była zawsze z jurysdykcyą sądową. Posiadanie Starostwa bez jurysdykcyi, nie stanowiło urzędu, ale tylko warzochne i konieczne wynagrodzenie nastugi. Na tego też król, szczytany zwane były Słobem wystawionym (pauis bene merentium).

między Starostami grodzowemi odznaczat się Poznański, który sprawował jurysdykcyę w siedmiu grodach, z których dawniejszego czasu wielkim Sędzią, a później jego Generałem Wielkopolskim był zwany.

Sylut Generata małopolskiego zwano Dawid na pana, zwaną Jana Trzmiereza Starostie Krakowskiem; a Stanisław Trzmierecki brat Sylut generałem ziem podolskich, z tej zarady, że był także Starostą Łalyczewskim.

Zgromadzenia polityczne.

Jednym tylko stanowi szlacheckiemu sturjt ten przywilej, że przedstawiając w sobie naród, składać mógł zgromadzenia polityczne. Te nazywane Sejmikami, zwi pod rokiem 1404. znajdują się o nich wzmianka, w zbiorze praw krajowych. Miały one początkowo w celu uchwalenie podatków w pilnej potrzebie, a później obieranie posłów na Sejm i kandydatów

do niektórych urzędów ziemskich; jednakże rozwiązanie najwazniejszych pytań w przedmiocie ustaw organicznych do nich należało, jak to dowiódł przykładem Sejmów elekcyjnych (1788-1792) gdy odeszła do sankcyi Sejmików prawo kardynalne przywracające dziedziectwo Tronu. Już w roku 1454. Maksymilian Jagiellończyk obiecał być ze śladnych praw nowych starowic nie będzie bez dotorenia się Sejmików, a w roku 1525. Król Alexander nakazał aby nie nowego nie stanowiono bez zezwolenia posłów ziemskich na sejmikach obranych. Kład wymiarki state zaprowadzenie Sejmików które odzied Królowie namaczali przez każdy sejm, zwykłym i nadzwyczajnym. Najściślej zaś obwarowały prawa aby żadne sejmiki nie odbywały się bez zwołujących umiowentów Królewskich, nazem każde zgromadzenie polityczne bez takiego upoważnienia odbyte, było nieprawem i nieważnem.

Do składu sejmików wchodzić mogła sama tylko szlachta w województwie osiedła, z wyjązowaniem nawet tych nobilitowanych, którzy obowiązku scartabellatus ulegali; do głosowania na nich przy praxorem byli tacy tylko którzy lat 18, a do kandydatur na urzędy tacy tylko którzy lat 23. dopetnili, i własności dziedziectwa w ziemi posiadali.

Przebieg sejmiku przez Senatora, albo w jego niebytności przez pierwszego urzędnika ziemskiego, przystępowali obywatele do wyboru marszałka sejmikowego, którego obowiązkiem było oznajmianie zgromadzeniu o porządku się do poselstwa kandydatów, zbieranie na nich wota, ogłaszanie obranych, i w przybranem afesorami układać dla nich instrukcyje nastosowane do przedmiotów zapowiedzianych umiowentami; że nad niemi sejm naradzał się ludzie do zyczenia obywateli i do miejscowych potrzeb województwa.

Przeznaczania swojego odbywały się czworakiem sejmiki, jakote przedsejmowe na których obierano posłów ziemskich; reboyjne na których postowie ci dawali sprawę z czynności sejmowych. Elekcyjne

na których obierano Deputatów do Trybunału Koronnego, te zaś miały termin i miejsca stale wyznaczone do ich odbywania; gospodarskie na których określono umiar, dwema postądkami ku potrzebie województwa a także, wiec Sejmiki na których obywateli obierali urzędników ziemskich sądowych. Te ostatnie odbywały się, bez umi, wersatów i na proste wezwanie Wojewody, skoro jaki zawakował urząd.

Do pierwszym rozbiore Kraju wyrytaty na Sejm:
prowincya Wielkopolska postów 66ⁱⁿ
prowincya małopolska postów 53ⁱⁿ
prowincya Litewska postów 42ⁱⁿ
Kaniadato jednakże na sejmie postów 17. albowiem
prowincya Inflancka lubo dawno od Kraju odpadła,
representowana była przecie przez 6ⁱⁿ postów których
Król mianował. Podobnie reprezentowane były od.
padłe województwo Potockie przez postów dwóch, a
istniejące tylko nazwiskiem województwo Smoleńskie
przez postów czterech, obieranych w Wilnie; i równie
nominalne województwo Czernihowskie przez
postów czterech obieranych w Włodzimierzu, czego za-
warte w Rosyjskiej traktaty dozwalały.

Zyskiwanie wolow przez dalki, i wszelkie rozruchy na
sejmikach były zabronione pod karą najcięższą.

Sejmy.

W sejmach miesiata się, władza prawodawcza narodu, i
istniała jego całkowita. Do ich skład wchodziły trzy
jego stany, to jest Król, rady duchowne i świeckie czyli
Senat, i stan rycerski przez postów ziemskich zastępowany.
Sejmy były dwójakie zwykajne i nadzwyczajne; do
tych ostatnich polickano konwokacyjne i elekcyjne, a
nawet koronacyjne, gdyż te wynikały z przysądku
śmierci Króla, czyli inakzej w potrzeby nieprzewidzianej.
Sejmy zwykajne odbywały się, w prawa, co lat dwa. Nad-
zwyczajne zwrtywał Król w miarę potrzeby. Według
konfliccyi roku 1776. zaczęły się, miały sejmy zwy-
kajne w jwmiedziątek po ś. Michale, a według brak-
tatu w roku 1768. trwanie ich do sygodni 6ⁱⁿ, nadzw-
yczajnych zaś do sygodni dwóch było ograniczone. Kallien-
towanie Sejmów, inakzej przedurzenie onego przez od-
roczenie, nastąpić tylko mogło w woli stanów

sejmujących jednomyślnością, objawionej. Od roku 1643. odbywały się, stale dwa sejmy w Warszawie, króci w Kolei w Grodnie; wyjąwszy konwokacyjne i elekcyjne, które zawsze w Warszawie, i koronacyjne, które w Kra-
kowie odbywać się, powinny były.

W sposobie głosowania na sejmach natchodziła ta różnica, że na jednych które zwano wolnymi prawa główne inaczej przedmioty Status uchwalane bywały jednomyślnością, na drugich które zwano konfederacjami, siemi stanowiono o nich, większością, głosów. Przedmiot, ty nie polickone do rzeczy Status, rozwiązywane były na jednych i na drugich także, większością, i uchwały, mywały się, przy mocy obowiązującej pomimo kierunku sejmów.

Przez ustawę z roku 1768. opisanym został porządek sejmowania którego głównymi warunkami było: roz-
porządzenie wartości wyboru posłów ziemskich i ra-
chulców wyjątkowych, którym podlegać mogli także senatorowie; nagajenie sejmów przez marszałka prze-
szo sejmowego; wybór marszałka z pomiędzy posłów
nowo obranych przy zachowaniu alternaty między
prowincjami; ustanowienie sekretarza sejmowego. Kto-
rego marszałek mianował; i wyznaczenie deputatów
do rozstrzygnięcia czynności magistratur krajowych;
po czym następowato stażenie się izby poselskiej z sen-
atorską. Na tej potężonej sekcji wyznaczał król
dwie delegacje z senatu, jedna do konfliktacji czyli
do rozprawy przedmiotów prawodawstwa, druga
do studium sprawozdanie wydziałów rządowych; obre-
zano też członków rady mientującej, i sekcji sejm-
owych z kuta rycerskiego; nakoniec czytano pacta
Conventa i propozycje podane od Tromu pod roz-
wagę sejmów.

Relacje posłów polskich od dworów obcych, i przedsta-
wienie posłów zagranicznych, stuchane były przez
Izby potężone po wstąpieniu z sali arbitrow
(publiczności). Podobnie stuchano in pleno relacje
magistratur krajowych, po czym dopiero rozstrzy-
gły się Izby.

Stawda z nich z osobna, rozstrzygnięta wniesione od

Tronem lub też przedstawione przez swych członków
projekta, w przedmiotach takich które nazywano
ekonomicznemi, to jest że te nie mieściły się między
ustawy główne i przyjmowała je lub odrzucała więk-
szością głosów, których równość król rozstrzygał,
przyorem jakoby donosily sobie nawzajem, o uczynionym
postępie w karidym wziętym do narady przedmieci.

Głosowanie w przedmiotach Status czyli na ustawy
główne następował musiato miedrownie jednomyślnie,
ktorej jeżeli nie było z przyorem, że poset jakis wziął
prerogatywy liberum veto, wyrażając się słowem
„niepozwalam” wstrzymawsz kosztawaty dalsze
czynności Sejmu i ten kończył się potażeniem jakoby,
ktorym odzytywano przyjęte uchwały i marszałek
sejmowy poięgnawszy króla imieniem Stanów, po-
dawal je do xapisania (oblady) w Akla grodzkie.

Taki sam tryb postępowania miał miejsce gdy
nie nadarzyto się oppozycji; w każdym zaś przypadku
(według uchwał Sejmów które na początku czasu
nawia Stanisława Augusta nastąpiły) nie uwa-
żal się, Sejm na serwany dla tego że kliry poset
przerwał jego czynności przez użycie liberum veto,
ale tylko na miedwrstę w tej materji; klóra była
przedmiotem oppozycji.

Sejmy odbywaty się przy arbitrach, to jest wobec
publicznosci, niektóre przypadki wyjąwszy, gdzie
ustąpienie arbitrow było nakazane. Zdawato się
też że do przedmiotów wymagających ściślej sa-
jemnicy wyznawrons z Senatu i jakoby poselskiej
pewne osoby, klóre przez katalwiwszy składaty
tyozące się jej piśma do zachowania w ręku
Kancelerów, gdzie melknie do następnego
Sejmu kosztawaty. Nawno te piśma scripta ad
Archivum, i te potwierdzane bywaty przez Sejm
jak gdyby z jego wiedzą xdziałane.

Nieobecnego z przyorem śmierci lub z innego
powodu marszałka sejmowego, następował

21

pierwszy w porządku poset w tej prowincyi w której była łaska. Sejsyje sejmowe nie powinny były odgrywać się nowa, i nie było osobnej mowicy. Każdy poset głosował ze swego miejsca.

Uchwalone na sejmach ustawy ogłaszano drukami, i wchodziły do zbioru Ustaw Legum.

Konfederacye.

Taki był w Polsce sposób obradowania zwyczajny. Był też inny nadzwyczajny który nazywano Konfederacyą, sięgającą roku 1382, a używaną to w czasie bezkrólewia, to niekiedy za panowania królów w przypadkach niebezpiecznych, gdzie pryncyposci potężniejsi się stanowią pod jedno hasło zdawano się być potrzebnem.

Konfederacye w czasie bezkrólewia nazywane były w celu zabezpieczenia spokojnej elekcji króla, i gruntowały się na prawie. Konfederacye za życia króla tworzące się, a do których on przystąpić nie chciał, uważano za nieprawne, i te były zabronione, ile że miewały szkodliwą dźwiosę, i jednakię używały się nadużyciem.

Nazywano się jedne i drugie pod powagą, uroczyskiego oświadczenia, że obywatele Łachy, Litwa, i umytem dla ocalenia Ojczyzny; i w rzeczy samej niekiedy postarali się do dźwioszenia jej i kłopotliwych. Stawali się prawnymi i suwerennymi gdy król do nich przystępował, a wtedy przybierali nazwę Konfederacyi Stanów Bractwa Polskiej, i pod ich to powagą, odbywały się sejmy z wielkym współnictwem i energią, ponieważ przy niekiedy międzykrajach w dźwioszeniu zwyczajnym, ustalwały i zapewniały skutki ich obrad. Pomimo takiej legalności sejmów skonfederowanych, sposób ich nazywania się, nie był jednak prawem opisany.

Nazywały się one zwykłe na którym sejmiku przez porozumienie się Łachy, że popierani będą

zewniez kamiasz x dobrem oicyzonym zgodny, proczem
wexowane byly inne wojewodztwa i ziemie do maj.
stajniemia do xwiazku, co jezeli nastajito, Konfede.
racya xwata sie generalna, i juz w tedy winni byli
tazyci sie x mia, Senat i ministrowie. Lub jez Kon.
federowaty sie bezposrednio starzy sejmujace.

Tak urzadzone konfederacye obieraly dwu marszałkow,
jednego x Korony drugiego x Litwy, i dodawaly im
rzadcow, co nazywano generalnoscia, a miedzy mi
waty Sady i Regimentarow, to jest Lymoxarowycch
Dowodzow wojska x wladza helmarska.

Konfederacye sejmowe miaty mox najwyzsz, i
stanowily catowtadnie w rzeczach publicznych wiek.
xnoscia, glosow; i w tem to xnaczeniu wznane byly
przez Konfliktacya roku 1775.

Trwalosci ich byla xawista, od osiagniecia celu w
ktorym xawiazaly sie, xaczem ustawaly skoro cel
ten byl dopięty, i natychmiast wracat dawny po.
rządek rzeczy. Konfederacye pojedyncze ziem i wo.
jewodztw xtozone w widokach jednostronnych, z
tem samem nieprawne, uchylano skoro po tem bytu
moznosci, i eliminowane x aktow grodzkich wzet.
kie ich pisma; proczem xwykle pokrywano amne.
slyca, co pokrymily xdrozinego. Takie konfederacye
xamniemiaty sie w rokoss gdy xachodzit bytko xwiaz.
zek Stanu rycerskiego bez porozumienia sie x
Krolem i x Senatem, a w burd jawnym, gdy xzynny
jakie gwatlowne, lub prawa przeciwnie przez nie
dokonane xstaly.

Sady Sejmowe.

Sejmy przybieraly w pewnych przypadkach, jako
to, gdy szto o rozpoznanie xzynow obrazonego Sta.
jestatu, lub o wykrywienie bezpieczeristwa Krajni,
a miedzy w innych sprawach kryminalnych przez
Trybunaty do sejmow odestanych, powage Sadowa.
Do roku 1588. skladal takie sady sam tylko Senat; roku
tego przypuszczono do nich czynn powstow ziemskich, a
później xasiadato w nich do 54. Delegatow Stanu rycerskiego.

23

W roku 1445. nastąpiło sądom tych nowe urządzenie, mocą którego zamieniony się, w state, gdyż trwały miały od Sejmu do Sejmu, a składowe były z całego Senatu, z ministrów, i z 30. osób, ze stam rycerskiego potemu z umysłu obranych. Komplet tych sądów składał się z 24. głosów. Odbierały się one tradencyami szescio tygodniowemi, i miały rejestra wpisane.

Porozumawaniu ich podlegały sprawy obranego ma-
jestatu, zdrady Króju; bunty; ucisku obywateli; i nad-
wzięcia wtadry urzędowej przez ministrów, i członków
rady miastajacej.

Rada Królestwa.

Królowie polscy nie byli nigdy bez rady do spraw
Krajowych. W pierwszych monarchij przywoływali
do niej według okoliczności szlachę Krwi swojej ludzkiej
Pratałów i Baronów państwa; później Senat był staz
rada, króla, między Sejmem a Sejmem; w roku 1445.
rada ustanowiona została przy boku Królewskim rada
miastajaca, z adwocacyami jakiej nie miała również rok,
ciągłych w Polsce, żadna magistratura.

Rada ta składała się z trzech Stanów Rzeczypospolitej,
z króla który w niej przychodził, z Senatu
zastępionego w niej przez 3. senatorów duchownych i
świeckich i przez czterech ministrów przedkujacych
w wydaniach rządowych; natomiast ze stam rycerskie-
go zastępionego przez 18. radców.

Wzyscy ci członkowie rady wybierani byli na Sejmie
wołami sekretnemi, i zasiadali w niej lat cztery.

Rada ta dzielita się na pięć departamentów jakob:
Interesów nagromionych; policji czyli Dobrego po-
rządku, wojskowy; sprawiedliwości i skarbu.

Powierzona jej była przylem wtadza swierchnicza nad-
cała służba rządowa, a później miała nadana ino obja-
śnienia wątpliwosci w prawie szachodracze, ludzkiej u-
kładania projektów do praw nowych. Do niej należało
także wybierać kandydatów do wakujacych godności du-
chownych i świeckich, i do poselstw postronnych. Była
to więc raczej rada Królestwa niżeli rada króla, ztaz-
za że przez swoje departamenty miała w wielu

przedmiotach władze wykonawczej, postanowienia tej Rady
zaczynały się od słów: My Król na zwołaniu rady nieu-
stającej i. t. d.

Duchowienstwo.

Duchowienstwo nie stanowiło w Polsce stanu odrębnego,
ale mieściło się pod względem stosunków politycznych
w Królestwie i w rządzie, w stanie szlacheckim, z którego też
tęcza brano było; jeżeli więc czytają się, dają, na następne
do ustaw sejmowych te słowa: My rady duchowne i świeckie
nie należą bynajmniej wnosić władze byt Senat du-
chowny; albowiem istniał tylko Senat jeden w którym
siedzieli wszyscy Biskupi obrządku łacińskiego, obok
Senatorów Świeckich, i wraz z nimi głosowali. Te wszelkie
w stosunkach z władzą ustawodawczą mieli aby być,
że jak oni przeciwko Stanowi Świeckiemu, jak Stan
Świecki przeciwko duchownemu nie takiego uchwały
nie mogli, aby jednego lub drugiego prerogatywom u-
szkierbek przynosito.

Prawa Królestwa mieć chciały wieby nominowani
do Biskupstw być nie mogli tylko Polacy i szlachta
rodowici, ani też aby jedna osoba dwa Biskupstwa
razem zajmowała, ani przy Biskupstwie opactwo lub
probostwo posiadała, ani nakoniec aby niektórzy
z Biskupów kandydatami byli, albowiem odbiegano nieraz
od tych kandydatów kwarantana od obywateli.

Pierwsi Biskupi w Polsce mianowani byli przez Sła-
wicę Apostolską; na Bolesława świątego (jak niektóre,
niektórzy Królestwa Świątego) wprowadzony był ten
zwyczaj, że wybierali ich Kapituły. Papież Mikołaj
V^{ty} pozwolił Maksymilianowi Jagiellonowi nominacji
do dwięćdziesięciu urzędów Kościelnych, a odważając
prawa wybierania Biskupów było przy Królu, razem
Jan Albrecht i Alexander Jagiellonowie, ciężkie kary
przeprawali na tych duchownych, którzy jurmimo ich
woli starali się, w Raynie o godności Kościelne. Po
zaprowadzeniu rady mieszanej, ona trzech Kandy-
datów do Biskupstwa wybierała z jurmimo.

27

obowiązek służby wojskowej. A w rzeczy samej pozostały ślady
o kontryngentach które Dofarcraci miały miasta w twornikach
i gublerniach, tudzież o powinności cięższej na sotsyach
dóbr świeckich i duchownych, stawiana w szeregach wojska
pod karą, usaty swych Dzierżaw. W dalsze x roku 1347.
jest mowa o żołnierzach (milites) dobra wolne prawem wojsko-
nym posiadających, niemniej o Panach i o szlachcie (Barones
et nobiles) którzy w obronie kraju stawiać powinni. To pier-
wiałkowe urządzenie sily krajowej, kamienito się, x czasem
w mieście /; bo od potrzeby i okoliczności kawiste /; zwotywanie
pospolitego ruszenia, to jest w ogromadzenie się, szlachty
pod znaki swej ziemi, ile razy król rozestat obwieszczenia
wiciami zwane, które x razu sam, a później x dozoraniem
się, sejmowi wydawał.

Takie urządzenie obrony kraju nie odpowiadało wszakże po-
trzebie, gdy ten rozszerzył się, zaludnit i zapomógł; za-
czem ustanowiono chorągwie kawiezie, na które szedł pewien
podatek x gruntu, a do strzeżenia granic wojsko kwar-
ciane, tak zwane szaj, się utrzymywało się, x kwarty czyli
szwanej części dochodów x Królewskich wpływających. Ale
Jan Batory przyjął do tego, putki korackie rejestrowe, to jest
trybem regularnego wojska urządzone, tudzież piechotę
tanową, tak zwaną, się miasta i wsie królewskie dostar-
czali miaty x pewnej liczby tanów, utowicka uzbrojonego.
Miata więc Polska wojsko state krajowego zbioru, i ka-
ciągu czyli werbunku, x popisu czyli rekrutowania, i
x korackiego rejestru. Do tego przybywały chorągwie na-
dzworne niektórych możniejszych w narodzie Panów,
zwłaszcza w ziemiach ruskich osiadłych, którzy je
dla obrony swych dóbr od Tatarów trzymali, a w wielu
potrzebach posilkowali memi wojsko szerszpospolitej.
Lecz gdy porządek w niej zmieszat się, x zmniejszono
liczbę wojska na Augusta 22° do 24. Lysicy, a w roku
1776. postanowiono, się będzie go tylko 17. Lysicy, na utry-
manie którego wychodziło 8,600,000 złotych. Nadnej zaś
w kraju oprócz Kamienica podolskiego, i umocnionych
wałami Kłusatorów na Jasnej górze i w Berdyckowie
nie było fortesy.

Ludność nie szlachecka.

Prawa maksymaty Plebejuszami tych ludzi którzy nie
byli szlacheckiego urodzenia, bez względu czyli oni
w miastach czyli w wsiach siedzieli; a tych

Pebejursów wyłączały od udziału w stosunkach politycznych krajowych. Miasta główne wszakże w znaczeniu korporacyon uwarżane, miały niektóre skarżone przywileje, jako to: prawo podpisywania przez Deputowanych. Akta narodowe ważniejszej treści, i były reprezentowane na Sejmach Konwokacyjnych, elekcyjnych i koronacyjnych; Frankowscy mieszkani nie mieli nawet pozwolone nabycie dóbr ziemskich; a przy każdej koronacyi Król kilka z nich pasował na rycerzy (Equites auralii); zabezpieczony był też dobry byt miast wolnych, wstawami municipalnymi, a swobodne położenie ich mieszkańców sądowidłem wtasnym, i karyrowadziem z dawną prawem magdeburskim lub Chetmińskim, ludźmi najrozleglejszymi przywilejami w przedmiocie handlu, przemysłu i kunsztów. Ten stan rzeczy utrzymała Konfytacja roku 1775.

Nie tak pomyslna była dola mieszkan w miastach szlacheckich, jednakże i tu byli ludźmi wolnymi, i właścicielami domów i gruntów.

Przeciwnie działo się z najliczniejszą klasą w narodzie, to jest z włościanami, którzy przeszedłszy, zbiegiem okoliczności do wyjaśnienia trudnych, w poddaństwo szlachty, nie tylko że pozbawieni byli osobistej wolności i wszelkiej wtasności, ale nie mieli nawet po sobie opieki prawa, z przyozymy, że niebyło sądu kląsby skarg ich stuchaty. Mało znające wyłączenie szanowity w tem stanie rzeczy niektóre swobody ludu wiejskiego w Królewstwach, zabyłki stabe pomyslniejszej niegdys doli.

Cudzoziemcy.

Prawo opiekowato się cudzoziemcami na równi z krajowcami skoro tylko z ciałem narodu potężyli się do czego wszelka znajdowata się talwość, dla szlachty szlacheckiej przez wykazanie indygenatu, dla mieszlachtej przez przyjęcie miejskiego. Także ludność miast większych była po części obcego pochodzenia, a stan szlachecki liczył w swym gronie nie jednorodnie dosłojne imię szlacheckie. Tem to sposobem Ormianie i tatarski w Polsce drugą ojczyznę, a Tatarzy do Litwy naprowadzeni potężnymi szlachty w przywilejach ze szlachty.

Była jeszcze w narodzie jedna gałąź ludności mająca być zabezpieczony prawami, która posunięta do zbytku cierpliwości zaspawita w swej mocy, pomimo jawnej ich niedogodności. Ludność tę tak dalece rozmnożoną, iż miejscami osma, a w ogóle czternaście części mieszkańców stanowiła, składali Żydzi. Głównym ich przywilejem była nieograniczona wolność wyznania, potężona z pewnym rodzajem sądownictwa sprawowanego w rzeczach nawet cywilnych przez Rabinów, w trybie podatkowania zaś przez Kacalę, a gdy zachwiany wojną, szwedzką i buntem Kozaków przątek, rozpręgali się ręką, Żydzi weszli użyciem w posiadanie wielu swobód i korzyści, których im ustawy krajowe nigdzie nie zapewniały. Tak kolejno wzięli się do miast i ogarnęli handel ziemioptodów; objęli też rzutki i rzemiosła talwiejsze, a wielką naradę szkodę. Neofici żydowski przywrócić sobie równe ze szlachtą prawa, i przychodzili przez mylnie rzeczy tej tłumaczenie do posiadania dóbr ziemskich. Prawo z roku 1764. zamiast te nadużycie, nakazało im wyprzedanie się z takich posiadłości, i zrównało ich z mieszczanami lub z włościanami, stosownie do miejsca ich pobytu.

Indigenaty i Nobilitacye.

Ze stan szlachecki powstał w Polsce przez zastugę, w kawodzie wojskowym nie podlega żadnej wątpliwości, ponieważ akta najdawniejsze dowodzą iż nazwanie szlachcie (nobilitie) toż samo miało znaczenie co rycerz (Eques) lub żołnierz (miles); i były te nazwania jedno za drugie brane i używane były, a razem też stan szlachecki in corpore tytułował się rycerskim. Okoliczności te wyjaśnia dla czego w Polsce tak wiele było szlachty, kwazywoxy na Stugie wojny które prowadził naród. Nadawanie szlacheckie z klórym w pierwiastko wych wiekach zaczęto się, obdarowanie ziemią pod obowiązkiem służby wojskowej, a z ką nazwane szlachty ziemianami powstało, było atrybutem króla, w roku 1578. gdy już istniało wojsko regularne, i statek, a stan szlachecki znaczących nabył prerogatyw, postanowiono aby odłąd już szlachecko na sejmie tylko i za zgodą, w wszystkich okolicznościach udzielane

było, razem wszelkie nobilitacje przez listy nadawane
Królewskie, jako też przez pryncypaliter, czyli przybra-
nie do imienia i herbu, zupełnie ustaly. Niekiedy tylko
pozwalaty sejmowi Królowi pewną, i zwykłą nie wielką
liczbę osób stanu wolnego i nobilitować przez diploma-
ta jawne lub sekretnie, w których wyrażono być miało,
czyli szlachectwo nadane jest pro-cisio scarlabellu,
to jest z upoważnieniem do sprawowania urzędów, czyli
tę salvo legibus et statutis Regni de Scarlabellis, to
jest że dopiero prawnikowie uszlachconego w ten spo-
sób, do tej prerogatywy przypuszczają się.

Wzięwanie herbu i posiadanie dóbr ziemskich, lubo
stanowiące prerogatywę stanu szlacheckiego, były
wątpliwym dowodem szlachectwa, w Litwie dla tego,
że wiele rodzin polskich pozwalalo nawracajacym
się do wiary Litwinom przybierać ich herby, na
Podlasiu na Wołyniu i w kijowskim dla tego że
Królowie z domu Jagiellonow pozwalali rozdawać
w tych województwach, w celu ich zaludnienia, wtarnosci
ziemską nie tylko szlachcie, ale i innym ludzom,
jak wyrażają ich Reskrypta. Podobnie się miało
z wywodzeniem nazwiska od dóbr; naszym
prawo z roku 1709. zabronilo aby nie pewni
szlachta, miast i wsi nowo zalozonych od swoich
imion nie nazywali, niby na okazanie tym spo-
sobem Dawności swoich family. Pafrowani w czasie
Koronacji ryetse ze stanu miejskiego (Equites aurati)
nie byli przybierani na szlachtę rodowitą. - Według
Konfalyucyi roku 1775. nowo mianowani szlachta win-
ni byli kupić dobra ziemskie wartosci 50 tysięcy
złoty pod utratą przywileju.

Przez indygenat nabywał cudzoziemiec szlachcic, prze-
wod. ziemianina polskiego; była to naturalizacja
potworzona z uznaniem szlachectwa; Konfalyucya
z roku 1775. obrarowano było aby każdy indygenat
otrzymujacy, nabył dobra dziedziczne wartosci 200.
tysięcy złotych, i takowe przez 5 lat 20. posiadał
a nierównie dawniej stało było prawo nakazujące

31

aby indygenaty tylko na sejmach i na zgodę Stanów dawane były, i to nawet tylko katolickim.

Podział kraju poliliteryj.

Podzielone było państwo polskie pod względem poliliteryjnym, to jest w rozstrzeżowaniu do prawna krajowego, na Wielką Polskę, małą Polskę i Litwę, i także w piśmiach sejmowych o trzech narodach i o trzech prowincjach bywała mowa; późniejszego czasu mówiono tylko o dwóch, pod nazwiskiem ogólnem Korony, to jest Polski, i Litwy. Te trzy prowincje podzielone były na Województwa, Ziemie i Powiaty.

Przed pierwszym krajem podziałem składata się prowincya Wielkopolska z 13^{tu} Województw i dających porządkiem następującym:

1. Poznańskie z Ziemią Wschowską;
2. Kaliszkie;
3. Sieradzkie z Ziemią Wieluńską;
4. Łęczyckie;
5. Brzeskie Kujawskie z Ziemią Dobrzyńską;
6. Inowrocławskie;
7. Płockie;
8. Mazowieckie;
9. Rawskie;
10. Gnieźnieńskie, w roku 1768 ustanowione;
11. Chełmińskie;
12. Malborskie;
13. Pomorskie;

Te trzy ostatnie stanowiły ziemie zwane Pruskie, które miały niektóre szczególne przywileje, i Senat prowincyalny, pod prezydencyą Biskupa Warmińskiego.

Prowincya małopolska do której wcielone były Ziemie ruskie i Podlasie, składata się z 11^{tu} Województw, i dających porządkiem następującym:

1. Krakowskie;
2. Sandomirskie;
3. Kujawskie;
4. Ruskie;

5. Wołyńskie;
6. Podolskie;
7. Lubelskie;
8. Białskie;
9. Podlaskie;
10. Bractawskie;
11. Województwo Czerwiechowskie; lubo nie te od roku 1686

odpadło było do Rosyi.

Do województwa Trawkowskiego należało księstwo Siewierskie, w roku 1443. od Słazka przykupił, Kłosego panem i rządcą mianował się, Biskup Trawkowski.

Prowinicya Litewska składata się z 10 Województw idących porządkiem następującym.

1. Wileńskie
2. Trockie
3. Księstwo Zmudzkie
4. Smoleńskie, lubo nie te do Rosyi odpadło było.
5. Potockie.
6. Nowogrodzkie
7. Witepskie,
8. Brzeskie
9. Mściwoskie, podobnie jak Smoleńskie w większej części do Rosyi odpadło.
10. Mińskie.

Jedenaste województwo składata miała część Inflant, Kłosa, za należąca, przepotw do Koro. ny i do Litwy uwazano.

Nowym orazie jedyną lennoscia, państwa pol. skiego było księstwo Kurlandkie z Semigalią, i Powiatem Piłdyniskim.

Administracya Kraju.

Dawniejsi Królowie polscy sprawowali rady sejmowe, a w tedy Frandersze ich i podskarbiowie, rawniadywali całą administracyą Kraju, w ^{przez pomocy Starostw prowincyalnych i} w kancelarion kamkorych, a dawniej jeszcze za pośrednictwem Wojewodow czyli Palatynow działających. Gdy później skarob Krajowy oddzielony

30
został od Królewskiego, Podskarbiowie stali się, z urzęd.
m'ków Królewskich nadwornymi. Starostowie grodowi
~~sądzili~~ sądzili miejsce kasztelanów, których do de-
natu powołano, i rząd umierit formę administracyjną,
w kształt zbliżający się do postępowania sądowego.
W roku 1613. ustanowiony był Trybunał skarbowy do
ściągnięcia należących podatków i do rozstrzyga-
nia wszelkich pretensyj od skarbu i do skarbni roz-
strzygnięć, jako też do obrachowania i do ustanowienia
długu Krajowego. - Trybunał ten nie zasiadał wszakże
stałe. Miał swe forum w Radomiu. W roku 1764. usta-
nowione były dwie Komisje skarbowe, Koronna i Li-
kowska, które pod prezydencją Podskarbiich, zajmowały
się wszystkimi przedmiotami finansowemi, handlo-
wemi, przemysłowemi, urządzeniem szpitalności, utru-
mianiem komunikacji wewnętrznej, i zarządem
dobr narodowych; ludzisz regulacją podatków, a w
ogóle wszelkim wytywaniem i rozchodem grosza pu-
blicznego.

Działanie tych Komisyj odbywało się, po części
w formie sądowej drogą pozwów i wyroków, dla
czego też miały sądy swoje własne, w których
każdy pozwany bez względu na stan i godność od-
powiadać był obowiązany; po części w formie
administracyjnej, co do poboru podatków, i wielo-
rakiich regaliów n.p. Jax, Sępla, Loteryi, sprze-
dazy soli i tabaki i. t. p.

Rozciągłość władzy policyjnej opisana była pra-
wami tylko względnie rezydencji Królewskiej.
Władzę tę sprawowali marzalkowie Koronni, z
atrybutami najobozerniejszemi, i mieli po temu
jurysdykcyę od siebie tylko zawistą. W kraju
działanie policyjne względnie szlachty odbywało się
w formie sądowej, i dopełniane było przez grody i
Trybunały; względnie mieszczan przez sądy mu-
nicypalne, względnie ludu wiejskiego przez wtasie,
cieli dóbr ziemskich. A utalwione było znaczenie przez
istniejące stosunki poddaniwe, które miesiły wszelką
zwierzchność nad wtascianami w ręku dziedziców
ziemi, nadtem pilność nad ich sprawowaniem

była bliska i doradzona. Policja w miastach Krolewskich
w przedmiotach szczytowych powierzona została w
roku 1764, ustanowionym Komisjom Dobrego porządku
Kw. (boni ordinis) które działają w formie admini-
stracyjnej bez użycia wszelkiej powadze Starościńskiej.

Co do administracji spraw wewnętrznych Działu
ja jej bezpośrednio przez podwładnych urzędników
cywilnych, takiej w Polsce nie znamo. - Jedni tylko
Podwojewództwie mieli atrybucje do takiego porządku
rzeczy, nieco zbliżone, pod względem wag miar i stano-
wienia ceny niektórych przedmiotów.

Administracja wojskowa dawniej przez Helmanów
sprawowana, oddana została w roku 1764 dwóm
Komisjom wojskowym, Koronnej i Litewskiej a
w roku 1776 przesłała niemal całkiem pod władzę
Departamentu wojskowego, w Siedziszcu niestającej.

Klaszyskiem wychowania publicznego w Polsce były
Klasztory, zwłaszcza zakonu Benedyktynskiego w Ko-
ronie, a Bazylianckiego na Rusi. Fraximierz Wielki
koncentrując przedmiot oświecenia narodowego w
stolicy kraju, nakazywał sakotę główną Frakowską,
która Władysław Jagiello osłabeknie urządził, odda-
jąc pod jej dozór inne sakoty, dla czego też zna-
czniejsze nazywały się, Koloniami wszechmocy Fra-
kowskiej, bliższy nadmierni dozór powierzony był
Biskupom i Rektorom duchownym. Uskarżali się
wszakże Stany przed Zygnuntem Augustem na za-
miedbanie wychowania publicznego, razem też doma-
gali się od Henryka Walego lepszego urzędnika Akad-
emii Frakowskiej, i taki to stan rzeczy spowodował
Kardynała Hozjusza Biskupa Warmińskiego, że sakoty
w Brunsbergu i. Jezuikom w zawiadywaniu oddał,
a Stefana Batorskiego w Akademię w Wilnie pod za-
radem ich zgromadzenia ustanowił. Zygnunt 3^{ci}
przebieg na nie cacie miał wychowanie publiczne
Władysław IV^{ty} nas sprowadził do kraju Pijarów, Kłó-
nych prace około dwignienia Edukacji, będąc wieczne
pamiętnymi, Kłóty Kłótych Kraj Doznał na Jana
Fraximierza, niespokojne lata panowania Michała
Wiszniewickiego, i Jana Sobieskiego, burliwe pierwie-
ski panowania Augusta 2^{go} i otękwiało Kłóty

owładana była naród pod rządem obu królów z domu
 Saskiego, wywarły wpływ najszkodliwszy na wy-
 chowanie publicznes. Powszecznemu upadkowi nauki
 zaradono dopiero w roku 1773. przez ustanowienie kur-
 misjii edukacyjnej, która mając siebie oddane wszy-
 stkie bez wyłączenia szkoly, i fundusze, po uchylonem
 zgromadzeniu et al. Szkołom, z powszechniem rządowe-
 niem edukacyą powszechną uposażkowata i podniesła,
 nadając jej przedewszystkim cel wyłączonej. Komisya
 ta porównana z najwyższemi w Kraju Magistrat-
 turami działata dwojako; ta jest trybem administracyj-
 nem w czem dotyczyła szkoly i nauk, sądowym w
 przedmiocie funduszon pod rządem jej oddanych.

Były wszakże sądy szkolne sprawujące jurysdykcyę
 nad osobą nauczycielom studentom i tak zwanych Zakon-
 napród przez przywilej Mładystawa Jagielly z roku
 1400. ustanowione co do akademij Krakowskiej, później
 do jej katedrom, a w końcu do wszystkich szkoly pod
 zwierzchniozą wladzą Rektora Krakowskiego roz-
 ciągnięte.

Sądownictwo.

Przyjęcie formy sądowej we wszystkich księst-
 wach wladz rządowych, ugruntowane na tej
 zasadzie, że szlachta odpowiada tylko przed sądami
 i w skutek pozwom legalnie wydanych, postu-
 żyło do miernego rozgatkowania sądownictwa,
 rzeczem wydział sądowy był pomiędzy wladzami
 krajowemi najważniejszym, i następował w wielu
 rzeczach administracyę.

Pierwszemi z porządku sądami były te, które
 sprawowali kancelarze w zastępstwie króla, uwa-
 żanego za najwyższego w Kraju sędziego. Zygmunt
 August lubo królowy sędziem, niechciał przecie
 pozwolić na ustanowienie trybunału najwyższego,
 upatrując w tem ubliżenie prawom Korony, ale
 poruczył je kancelariom, z czego sądy ich przybrały
 nazwisko sądownych jako przy dworze odbywa-
 jących się, Królewskich, że były jurysdykcyę na-
 mieszniwias wladzy sądowej królewskiej i Ape-
 skich z przyoznaczeniem, że zasiadali w nich w

znawczemu Afesorów Referendarze, Regeni i Sekre-
tarsze Koronni; Ludziem Afesorowie i Senatu, z
Urzędni'ków Koronnych i ze Stanu rycerskiego wy-
znawczemu. Do sądów afesorwskich od kló'rych nie było
odwołania, należały według prawa 1754 roku, spra-
wy przychodzące z apellacyi od sądów miast kro-
lewskich; sprawy fiſkalne, o wznamie przywilejów
na dobra; o granice między włościanami królewskimi
i Szlacheckimi; o dzierżymy; i o pregawanie, Starostów;
Sprawy o expulſya, gwałtowna z dóbr, i inne rodzaju
tego wykłepki; sprawy kryminalne ludzi jowi uwie-
żionych; sprawy dyſſydenłów; sprawy o długi, o komornic-
i z reſkryptów na kommiſyje. Sprawy ludzi ubogich

(miserabilium) z dodaniem im obrońcy z urzędu.
Drugiemu z porządku były sądy Referendarſka także
zwane, że w nich przysędowali Referendarze Koronni,
w tych sądach nawiadali Kurator Regeni i metry.
Krańci Koronni, należały do nich sprawy Juris Coronari,
to jest poddanych dóbr królewskich przeciw ich dzier-
żawcom; sprawy o wybraniczwa, o sordysław o Lemni-
stwa, i w ogóle wszystkie te klóre odnosily się do
poddanych dóbr królewskich.

Najwyższa władza sądowa dla szlachty były trzy,
bunaty Koronny; litewski; które nastaly w ber-
królewii po śmierci Zygmunta Augusta. Trybunał
Koronny zlozony był z dziesięciu Deputatów Duchow-
nych od Kapituł, i z 21. Deputatów świeckich obiera-
nych na sejmikach, i rozprawat pod przewodnictwem
Prezydenta duchownego i marszałka świeckiego;
odbywat do roku dwie kadencye, jedną w Piotrkowie
druga w Lublinie. Trybunał Litewski składał się
z 46 Deputatów i sądził po kolei w Wilnie i w
grodnie; do spraw duchownych miał osobnych De-
putatów duchownych.

Do Trybunatu w tych sły wszystkie sprawy
Stanu Szlacheckiego, Cywilne i Kryminalne, z odwo-
łania od wyroków Sądów Podkomorskich, Ziemi-
skich i Grodzkich.

Sądy podkomorskie rozpoznawały sprawy graniczne między Szlachą; sądy ziemskie rozstrzygały wszelkie sprawy ziemskie, które nie były wyraźnym prawem uwłaszczone sądom grodzkim, a w rzeczach których wartość nie przechodziła 500 złotych sądzity ostatecznie.

Sądy grodzkie wyrokowały w sprawach kryminalnych w ogóle, a w cywilnych w przedmiocie długów wykończenia Testamentów i opiski; a nadto przy sądach tych była Eksekucya wyroków, przez wszystkie inne Junys, Dykaje wydzanych.

Były nadto sądy pograniczne ustanowione w myśl traktatów do rozwikływania sporów między poddanymi polskimi a rosyjskimi i tureckimi, Turkie sądy wojskowe. Najwyższem się na sąd polubowmy (Kumpromis) nawet z wykresem się prawa apellacyi, było każdemu do woli zostawione.

Co do miast te miały swoje forum wtarne dwojakie, do rzeczy cywilnych w sądach radzieckich w których zarządzał Burmistrz z rajcami cykli radnymi; do rzeczy kryminalnych w sądach wójłowskich, w których zarządzał wójt z tawnikami, Turkie sądy potoczne do spraw pomniejszych. Apellacya od sądów miejskich szła do sądu kadwornego, Eksekucya ich wyroków odbywała się w miejscu na pomocą pochotków miejskich, i rozciągała się niekiedy do użycia prawa miecza, które niektórym miastom było dozwolone. Wiktwa części miast sądziła się prawem magdeburskim; pruskie i mazowieckie sądziły się prawem chetmińskim.

Wyjątkami byli z pod władzy sądów miejskich Żydzi, w miastach królewskich osiedli, którzy w Koronie jurysdykcyi Wojewódzińskiej, w Litwie i na Wołyniu Starodzińskiej podlegali, z wolną apellacyą do Gsesforii w sprawach przenoszących złotych etc. w rzeczach kryminalnych podlegali sądom grodzkim, ci zaś Żydzi którzy siedzieli w miastach szlacheckich, podlegali lejze swierachnosii co imi ich miast Kanicy.

Prawo cywilne.

Prawa cywilnego czyli kodeksu praw obywatelskich osobno cywilnego nie miały obie prowincye Koronne, Leczem w procesach i przy wymiarze sprawiedliwosci przez sądy, szukać potrzeba było w ogólnym aliusi i w rządkach krajowych a nawet w prejudykatach i w wyroczeniach rozwiązania przedmiotu przychodzącego pod rozporządzenie, co niemiernie utrudniało działanie sądów. - Niedogodności tej zaradzić chciał Stanisław August, powierając Andrzejowi Lamojskiemu utworzenie księgi praw obywatelskich, aliusi tej sejm roku 1780. odbyły nieprzyjść, a tak stan rzeczy istniejący utrzymał się. - Liczba Lilewskie miało owszem swój Statut sądowy, jeszcze w roku 1588. wprowadzony, i po trzy kroci poprawiony, którym co do postępowania w sądzie (procesu) rządzą się, także Województwa kijowski Bractawskie i Wotyńskie. Podobnie prowincya Prutka miała swój Kader Szlachecki pod nazwiskiem Jus terreste, a Liczba Mazowiecka i Podlasie wzywają niektórych w postępowaniu sądowym szczególnych form, zwanych Consuetudines, albo Excepta. Miasta jak wyżej już, pierwsze było sądzity się jedne prawem magdeburskim drugie prawem chełmińskim, a w mniejszej liczbie szlacheckich, prawem pospolitem czyli krajowym. Dochodziła też niekiedy potrzeba udawania się w biegu spraw obywatelskich, do prawa kanonicznego, a przytem między innymi prawa cywilnego. Prawa karne w prowincjach Koronnych ulegały tej samej co cywilne niedogodności, we względzie zabrania ich w jeden Kodeks. Co do postępowania sądowego w przedmiotach kryminalnych potocznych czyli mniejszej wagi, istniała ta szczególna reguła, że oskarżycielem przeciw szlachcicom mógł być tylko szlachcic. Dochodzenie z urzędu przez insygnatorów nie zawodziło miejsce. Uwzięcie szlachcica o występki obwinionego, jeżeli nie był przy spetnieniu i brodni schwyłany, podlegało karadzie wyrazonej w prawach

Kardynałnych w tych Stowach: Neminem captivabimus,
nisi jure victum. Wiele też było wypadków w których
prawa te w miejsce kar cielesnych stanowiły grzywny
czyli opłaty, a sam porządek więzienny czyli więzienny,
był względem szlachty do zbytku niemal utagowany.
Przeciwnie dążano się w sądownictwie miejskim,
zaudem widziiano potrzebę odebrania niektórym mia-
stom miecza. Prawo kupczego utaskawienia wino,
wajców przez listy relaxne, które mieściło się, z
razem między prerogatywy Korony upadło z ora-
sem, zaudem istniały tylko gęjty (litere salvie conductus)
zakaspięcające winowajcę na czas rozprawy, i listy
Juris Regis czyli moratoryjne kaswierające exekucyę
wyplaty długów, w przypadkach gwałtownych i tych
które nowię clementarnemi.

Procedu administracyjnego nie znano w Polsce;
prawa fiskalne i porządkowe xmięniaty się, w miarę
zachodzącej potrzeby, a mieściły się, bez żadnego sta-
tego xwiązku, pomiędzy innemi.

Prawo wojkowe, szczególmiej ściśle, miało swe wy-
konanie w radach właściwych wojennych, zwanych
Tricogericht, z apellacyą dawniej do Helmanów, a później
do Departamentu wojkowego w radzie nieustalającej.

Stosunki polityczne z państwami obcymi.

W pierwszych wiekach istnienia monarchij polskiej,
Królowie sami kaswierali wszystkie umowy tycające
się części kraju i stosunków ościennych. W roku 1454,
stało się po raz pierwszy prawo, polierające moc
wydawania wojny i kaswierania pokoju między
przedmioty Status, które wymagają jednomyślności
na Sejmach. Przybrafity się, wszakże xbożemia od
tej zarady spowodowane nagłością wypadków, ale
wynikłe xład xynnosi przedstawiali Królowie
Stanom sejmującym do podwierżenia. Według praw
późniejszych Traktaty pokojne, wszelkie Sojusze i
xwiązki z postronnemi państwami, nie były inaszej
kaswierane, tylko powaga Stanów sejmujących;

Traktaty handlowe zaś umawiać mógł według ustawy
z roku 1776 król także w radę nieustająca: -
Z takiego ograniczenia prerogatyw Korony co do
stosunków prostomych, wynikało że prawo wyprawia-
nia poselstw które należało zawsze do króla, zmie-
niło się w prawo przy układaniu traktatów z Henrykiem
Walezym w ten sposób, iż skład król poselstw wysyłał
nie będzie bez doterzania się obydwu narodów, zawsze
poselstwa większe wyznaczane były tylko w rozpo-
rządzenia sejmku, a mniejsze za radą senatu.
Według konfliktacji z roku 1775. przypisywano radę
nieustająca instrukcyje dla posłów i rezydentów
polskich za granicą, a według ustawy z roku 1778,
sam tylko polacy, w zupełnym wyłączeniem cudzo-
ziemców do misyjów prostomych, wzywani być
mogli.

Postowie obcy mający kłecenie bezpośrednio do króla,
stuchani byli na radzie Senatu. Pereli zaś wystani
byli do króla i przez proszwickiej stuchani byli na
sejmie; do układania się z niemi wyznaczaty Stany
Delegacye pełnomocne. - Dwa tylko Stany z pomi-
niem króla; bez królewia wysławcy i posłów za-
granicznych stuchani nie mogły. Stąd dawniej
za radą, że poselstwa zagraniczne mają cel
dotyczy po osiągnięciu którego król swe prawa
nie i opieki, należąca, z prawa narodów, zatem re-
zydencyi trwałej w kraju mieć nie powinny, a
jeżeli bardziej na sejmach znajdować się nie mogą
zasada ta wozakże już od czasu panowania
Augusta 2^{go} unownie umodyfikowana została
a potem w zupełne poszła zapomnienie.
Postowie od Chana Tatarskiego, ludzie Turcecy
a dawniej i Rosyjscy, utrzymani byli kosztem
skarbu Koronnego przez cały czas bawienia
się swojego w Polsce. -

№ 2050. Inzymitt.
H. B. Lijfer Anst. Aust. Lintz vom 24/8. 1775.
Piusoffen

Z księgozbioru
Stanisława Spittala
Dział, — No.

Skanowanie i opracowanie graficzne na CD-ROM :

ul. Krzemowa 1

62-002 Suchy Las

www.digital-center.pl

biuro@digital-center.pl

tel./fax (0-61) 665 82 72

tel./fax (0-61) 665 82 82

Wszelkie prawa producenta i właściciela zastrzeżone.

Kopiowanie, wypożyczenie, oraz publiczne odtwarzanie w całości lub we fragmentach zabronione.

All rights reserved. Unauthorized copying, reproduction, lending, public performance and broadcasting of the whole or fragments prohibited.